

ПРАВОВА ПРИРОДА ВПЛИВУ КОНКУРЕНЦІЇ НА ПІДПРИЄМНИЦТВО В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

*Олександр Гарагонич,
ст. викл. кафедри цивільного права
Ужгородського національного університету*

Однією з найважливіших складових перетворень, що відбуваються в країнах Центральної Європи, були і залишаються захист конкуренції і забезпечення розумної відкритості товарних і фінансових ринків. Ідеальна модель соціально орієнтованої ринкової економіки, побудувати яку прагнуть країни цього регіону, передбачає рівність учасників економічних відносин, свободу в прийнятті ними рішень з питань своєї поведінки на ринку, недопустимості свавільного втручання в їх справи, безперешкодну можливість виходу на ринок і виходу з нього. Основною рушійною силою в економіці центральноєвропейських країн при переході до ринкових відносин є конкуренція.

Розглядаючи забезпечення конкуренції в сфері підприємництва як об'єкт правового регулювання, насамперед, необхідно з'ясувати правову природу конкуренції. Конкуренція - явище багатозначне. Вона в більшій або меншій мірі притаманна всім сферам суспільства і видам людської діяльності. У широкому розумінні слова конкуренція є змагальність між різними особами (конкурентами) в досягненні однієї і тієї ж мети. У підприємстві конкуренція означає суперництво між учасниками ринкового господарства за кращі умови виробництва, купівлі і продажу товарів та отримання на цій основі максимально можливого прибутку. Її називають основним механізмом здійснення товарно-грошової форми взаємодії між виробниками, основним механізмом ринкової економіки, одним з найважливіших елементів господарського механізму, властивістю, рисою, атрибутом, стрижнем ринку, головним двигуном сучасного прогресу. Кожна з наведених

характеристик вірно відображає ті чи інші сторони цього складного явища.¹

У юридичній літературі виділяють такі функції конкуренції:

- регулювання виробництва: під впливом конкуренції фактори виробництва та інвестиції спрямовуються у ті галузі, де в них існує найбільша потреба;

- мотивування поведінки підприємницької поведінки: конкуруючи кожен підприємець пропонує на ринок свої найкращі вироби, думаючи насамперед про власну вигоду, проте тим самим приносить також більше користі своїм споживачам, економіці в цілому. Таким чином, суб'єктивна мета підприємця - отримати більше прибутку - трансформується в об'єктивну мету виробництва - в більшій мірі задовольняти потребу;

- розподіл доходу серед товаро-виробників: конкуренція дозволяє розподіляти дохід серед підприємств у відповідності з їх вкладом у задоволення попиту;

- контроль поведінки учасників ринку: конкуренція обмежує поведінку кожного продавця і його економічну силу, не даючи йому можливості визначальним чином впливати на загальний стан ринку.²

О.Безух додатково виділяє порівняльну та селективну функції конкуренції.³ Порівняльна функція конкуренції впливає на господарський розвиток у двох основних напрямках. По-перше, кон-

¹ Жилинский С.Э. Предпринимательское право (правовая основа предпринимательской деятельности): Учебник для вузов.- М., 2001.- С.330.

² Круглова Н.Ю. Хозяйственное право: Учебное пособие.- М., 2001.- С.788.

³ Безух О. Захист від недобросовісної конкуренції як інститут конкурентного права // Підприємництво, господарство і право.-2001.- №7.-С.32-35.

куренція являє собою універсальний інструмент порівняння ефективності різних суб'єктів підприємництва, виявлення та стимулювання (як наслідок отримання прибутку від реалізації продукції) найбільш економічно дієздатних підприємств. По-друге, подібна змагальність відповідає інтересам споживача, котрий з усіх суб'єктів підприємницької діяльності вибирає того, який надає найвигідніші умови придбання товару. Усвідомлення виробниками того факту, що споживач вибирає, у кого придбати потрібний йому товар, змушує кожного виробника здійснювати заходи для того, щоб вибір було зроблено на його користь. За умови однакової якості продукції вирішальним чинником вибору буде нижча ціна на продукцію.

Селективна функція конкуренції забезпечує вилучення з ринку суб'єктів підприємництва, неспроможних забезпечити не гірший, ніж у конкурентів, рівень ціни та якості продукції.

Невиконання функцій конкуренції призводить до порушень у її сфері. Вона може перестати бути вільною або відповідати принципам чесності й сумлінності.

Конкуренція об'єктивно обумовлена повною господарською самостійністю підприємця у виробництві та реалізації товарів при одночасній повній його залежності від господарської кон'юнктури, боротьби за найбільший прибуток, за процвітання або, врешті-решт, виживання. Стремління кожного із них до збільшення прибутку неминує призводити до розширення масштабів господарської діяльності, в результаті чого підприємці виступають як конкуренти по відношенню один до одного.

Свобода підприємництва дає господарюючому суб'єкту можливість на власний розсуд набувати ресурси та організувати виробництво. Кожен підприємець діє в тих сферах, які вважає вигідними для себе, незалежно від нагальних суспільних потреб. Але на стільки ж вільний і покупець, споживач. Що купувати, у кого купувати і за якою ціною, вирішує виключно сам споживач, спираючись на свої бажання і

платоспроможність, тобто має місце реальний пріоритет його особистих інтересів.

Мережу взаємозв'язків між всіма учасниками ринкових відносин, що виникає при цьому, пронизує конкуренція. У конкурентну боротьбу на ринку втягуються не тільки конкуруючі між собою виробники і продавці товарів. Має місце конкуренція також між продавцями і покупцями та між самими покупцями. Конкуренція між покупцями зростає у міру зменшення товарів на ринку і досягає особливої гостроти в умовах, які наближаються до його відсутності у продажу. З іншого боку, конкуренції споживачів на певний товар практично нема при повному наповненні ним ринку. Головною для ринкової економіки є конкуренція між виробниками за захоплення ринку, за перетягування на свій бік якомога більшої кількості покупців. Саме тут створюються матеріальні передумови для інших конкуренцій. Конкуренція між продавцями і покупцями, так само як і між самими покупцями, може бути тільки при наявності реального товару, створеного його виробником в конкурентній боротьбі з іншими виробниками.

Свобода підприємництва є такою тільки ззовні, а по суті вона об'єктивно вважається детермінованою, з чим не можуть не рахуватися господарюючі суб'єкти. І такою детермінантою підприємства і поведінки його суб'єктів служить конкуренція. Ще А.Сміт довів, що конкуренція, вирівнюючи норми прибутку, об'єктивно визначає розподіл праці і капіталу, наближаючи його до оптимального. А.Сміт звернув увагу також на відмінності між суб'єктивними стремліннями підприємця і суспільним результатом його діяльності. Кожний прагне тільки власної вигоди, проте наслідки щоразу обертаються так, що він одночасно задовольняє і яку-небудь чужу вигоду, і всі вони разом реалізують інтереси всього суспільства. Такий парадоксальний результат досягається знову ж таки за допомогою конкуренції. У своїй відомій праці "Дослідження про природу і причину багатства народу" (1776 р.) А.Сміт образно назвав її "невидимою рукою", яка приховано, через коливання ринкових цін формує середні витрати і, таким чином, визначає поведінку учас

ників ринкових відносин, насамперед виробників товарів.

Конкуренція виступає своєрідною примусовою силою, об'єктивно присутньою на ринку. Її механізм, урівноважує попит і пропозицію, примушує розрізнених один від одного господарюючих суб'єктів підпорядковувати свої дії писаним і неписаним правилам функціонування ринку.

Конкуренція здатна без застосування насильницьких адміністративних методів формувати і органічно вводити в систему ринкових відносин такі важливі важелі економіки, як якість виробництва і товарів, ціноутворення, господарський розрахунок, мотивація до праці та ін. Під її впливом ростуть або знижуються ціни, виявляються і витісняються з ринку непотрібні товари і залучаються в ринковий обіг товари, які користуються попитом. В умовах розвинутого ринку конкуренція є постійною гонкою без фінішу, коли не можна зупинитися, відпочити від виснажливого суперництва. Господарюючі суб'єкти знаходяться під пильним контролем своїх конкурентів по ринку відповідних товарів. Конкуренція проводить постійну селекцію підприємців, відбирає і підносить результативно працюючих і витісняє з ринку, розорює тих, хто не здатний адаптуватись до його умов, що постійно змінюються. Ослаблення, усунення конкуренції рано чи пізно призводить до застою, загивання економіки, знижує її ефективність, а в кінцевому рахунку - до падіння життєвого рівня людей.

З огляду на вищенаведене, очевидним є те, що будучи базовим механізмом ринкових відносин, конкуренція примушує підприємців змагатися між собою і тим самим сприяє досягненню найкращих соціальних і ділових результатів. Найбільш повне задоволення потреб широких кіл споживачів, свобода доступу підприємців на ринок, здешевлення продукції і підвищення її якості - такий основний зміст конкуренції. Вона не дозволяє економічній владі концентруватись в дних руках, перешкоджає зловживанням цією владою і дозволяє за-

безпечити відкритість ринків, захистивши суспільство від необгрунтованих монополій.⁴

Але конкуренція не може діяти автоматично за рахунок свого внутрішнього механізму. Це пов'язано з тим, що в ринкових системах підприємці завжди намагаються уникнути конкуренції і забезпечити собі легке життя, здобути переваги шляхом використання ринкової влади, а не важкої боротьби за якість та ефективність.⁵

Ринкова економіка, яка нині формується в країнах Центральної Європи не може обійтись без власної конкурентної політики, яка повинна базуватись на ефективній нормативно-правовій основі. Юридичною основою для проведення державної конкурентної політики у цих країнах стали спеціальні закони про охорону конкуренції. Крім того, окремі питання недопущення недобросовісної конкуренції у сфері економіки регулюються нормами торгових кодексів. Законодавство та політика у сфері конкуренції розглядаються у цих країнах як важливі елементи ринкових реформ, головною метою яких є створення розвинутої ринкової економіки.

Хоча законодавство про конкуренцію в кожній з країн Центральної Європи, має свої особливості, для них характерними є ряд спільних підходів до регулювання конкуренції в сфері підприємницької діяльності. По-перше, все, що супроводжує розвиток економіки і повноцінне задоволення потреб споживачів, повинно заохочуватись правом, а все, що не супроводжує цей розвиток, - обмежуватись або заборонятись. І, по-друге, на сучасному етапі розвитку соціально-економічних відносин явище конкуренції носить інтернаціональний характер. Через це органи державної влади, які забезпечують регулювання економіки в окремо взятих центральноєвропейських країнах, намагаються консолідувати свої зусилля з метою забезпечення зако-

⁴ Предпринимательское (хозяйственное) право: Учебник. В 2 т. - Т.1 / Отв. Ред. О.М.Олейник.- М., 2000.- С.579.

⁵ Семенова Л.Н. Антимонопольне і конкурентне право: Курс лекцій.- К., 1999.- С.8.

нодавчого регулювання конкуренції на міжнародних ринках.

Таким чином, еволюція конкурентного права в країнах Центральної Європи свідчить про те, що тенденції розвитку законодавства про конкуренцію в цих країнах спрямовані на створення дійових заходів захисту конкуренції і, одночасно, на мінімізацію можливих штучних обмежень, які стримують розвиток підприємництва.

Пріоритет права в регулюванні процесів конкуренції і підприємницької діяльності в цілому свідчить про прагнення більшості центральноєвропейських країн до побудови правової держави. Разом з тим, для цих країн і надалі залишається актуальною необхідність формування такого механізму регулювання конкуренції, який би не став додатковим бар'єром для вступу нових суб'єктів підприємництва на ринок.

Аннотация

В данной статье автор исследует правовую природу влияния конкуренции на развитие предпринимательства в странах Центральной Европы. Автор раскрывает содержание понятия «конкуренция», анализирует функции конкуренции в странах этого региона, исследует соотношение конкуренции и свободы предпринимательской деятельности, рассматривает проблему влияния государства на конкуренцию.

Summary

The author considers the legal nature of influence of competition on the development of business undertakings in the countries of Central Europe. The author discloses the content of the notion "competition", analyses the functions of competition in the countries of this region, provides research of correlation between competition and freedom of business undertakings, considers the problem of influence of a state on the business undertakings.